

РОЗДІЛ III

ДИРЕКТИВИ ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ МОДУСУ

ЕПІСТОЛЯРНА мовленнєва діяльність – особливий вид комунікації, основною функцією якої є спілкування за допомогою листування. Писемна форма міжособистісної мовленнєвої взаємодії – вид комунікативних стосунків, у яких широко використовуються директивні висловлення, оскільки писемне спілкування обов’язково передбачає “автора повідомлення про ситуацію спонукання, безпосереднього суб’єкта (адресанта) спонукальної дії та адресата спонукання” [31, с. 1].

Директивні категорії модусу в сучасній українській мові найбільш орієнтовані на адресата і виражають волюнтативні взаємини між адресантом та адресатом мовлення. Специфіка директивних висловлень полягає в тому, що вони “є способом... з боку мовця домогтися того, щоб слухач дещо вчинив” [314], і вказують на психологічний стан, потреби, прагнення автора мовлення.

У кожному конкретному висловленні директивний тип волевиявлення оцінюється і адресантом, і адресатом або як наказ, або як прохання, порада, застереження, вимога тощо. Директиви є власне “ініціативними”, оскільки запроваджують нові умови акту взаємодії між адресантом і адресатом та започатковують ряд послідовних дій [315]. Іншими словами, вони володіють “посткомунікативною силою”: виконавши свою функцію на етапі комунікативного акту, функціонують на посткомунікативному етапі [190, с. 17].

Мотиви й цілі мовленнєвих дій, погляди адресанта на певні проблеми спонукають його відбирати і комбінувати мовні засоби вираження категорій модусу відповідно до ситуації спілкування [202,

с. 115]. На зміст ситуації можуть впливати: час і місце мовленнєвого акту, настанова на адресата, комунікативне завдання, ступінь знайомства учасників спілкування, їхні індивідуальні особливості та взаємовплив, зацікавленість і готовність до спілкування. Прикладами мовленнєвого впливу є значення власне спонукання, що полягає у вираженні спрямованої на адресата вимоги виконати дію та значення бажальної спонукальності, в якому адресована адресатові вимога певної дії виявляється некатегорично [230, с. 134].

Директивна ситуація допускає наявність таких компонентів: стан речей до моменту мовлення, стан речей, що передбачається після моменту мовлення, суб'єкта волевиявлення; суб'єкта виконавця, предиката, який розкриває зміст волевиявлення адресанта. Директиви як мовленнєві форми соціального впливу адресанта на адресата в процесі спілкування (у тому числі й епістолярного (дистантного) спілкування), можна віднести до соціальних категорій модусу. Вони містять спонукання адресата з боку адресанта до виконання певних дій або зміни стану речей і/або “в інтересах адресанта,” і/або “в інтересах адресата”.

Учені виділяють різну кількість директивних значень, які відрізняються якісно [112; 72; 165; 128; 167; 109; 256; 115; 31; 268; 162; 253]. У класифікації модусів-директив нами враховується: суб'єктивне ставлення адресанта до адресата мовлення та “третіх” осіб, взаємини між учасниками комунікації та їх ставлення до каузованої дії, зокрема напрямок очікуваної дії з боку адресата.

Аналіз модусів-директив здійснюємо з урахуванням соціальних позицій учасників спілкування, ситуації спілкування, зокрема її пресупозиційного чинника, хоча допустима деяка умовність при визначенні типу директивних модусів.

Кожен мовленнєвий акт визначається цілим комплексом чинників. Залежно від стосунків між адресантами, ступеня інтенсивності волевиявлення, авторитетності джерела спонукання, ступеня зацікавленості адресантів у вчиненні дії, темпераменту, джерела спонукання і залучення адресанта й адресата до вчинення/невчинення певної дії виділяємо два типи модусів-директив.

До першої групи зараховуємо директиви-спонукання каузованих дій в інтересах адресанта; до другої групи – директиви-спонукання каузованих дій в інтересах адресата (рис. 3.1):

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

Рис. 3.1. Структура модусів-директив

У директивах каузована дія пов'язана з впливом суб'єкта на об'єкт [87, с. 123] і може також виконуватися або в інтересах адресата, або в інтересах сукупного виконавця, зокрема й самого адресанта. При виборі модусів-директив учасник спілкування визначає мовленнєву ситуацію відповідно до комунікативних і соціальних ознак адресата. Мовленнєва ситуація створюється щоразу, коли вимовляється висловлення, і щоразу вона потребує нових способів передачі ставлення адресанта до зображуваного у висловленні фрагмента дійсності. Для директивних модусів характерна структурно-семантична спільність і відмінність типів спонукання. Л.В. Бережан розрізняє три типи спонукання з погляду інтенсивності волевиявлення: категоричне, пом'якшене, нейтральне [31, с. 8]. Термін "нейтральне", на нашу думку, не зовсім точно передає сутність цього типу спонукання. Адже акт спонукання нейтральним не буває: він завжди пов'язаний із дією адресанта, в якій передбачено певну мету, певний намір, інтенцію адресанта щодо впливу на адресата мовлення. Тому нам видається доцільним послугоуватись

терміном “інтенційне спонукання”, тобто спонукання з наміром впливу.

До категоричного спонукання відносимо мовленнєві акти з модусними значеннями наказу, вимоги, вказівки, заборони; до пом'якшеного (послабленого волевиявлення й апелювативності) – зі значенням прохання, благання, моління; до інтенційного спонукання – зі значенням поради, рекомендації, пропозиції, попередження, застереження, дозволу, запрошення. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що між типами спонукання є зони перетину: категоричне – інтенційне, пом'якшене – інтенційне.

У комунікативно-функціональному плані висловлення є перформативними. “Перформативна функція висловлень виявляється як результат конкретної комунікативної дії, спрямованої на зміну взаємин, які склалися між мовцем і тим, хто його слухає, до моменту мовлення (здійснення комунікативної дії)” [42, с. 89].

Перформатив як акт соціальної дії “найбільшою мірою орієнтований на співрозмовника” [191, с. 20]. Суть перформативних висловлень полягає в тому, що вони є не тільки повідомленнями і передачею думки, але зумовлюють або викликають (негайні) дії тих, кому вони адресовані [30; 304; 41; 7; 171]. Перформативні висловлення вимагають граматичного оформлення (дієсловом 1-ї особи однини теперішнього часу дійсного способу і його трансформи). Водночас перформативним може бути будь-яке соціально забарвлене висловлення (подяка, прохання, протест тощо), оскільки воно є одночасно й актом мовленнєвої, і актом соціальної дії. Ці факти дають право розглядати перформатив і як спосіб мовного оформлення, і як соціальний зміст висловлення.

Зміст соціального висловлення передбачає врахування не тільки експліцитної інформації, але й інформації імпліцитної, яка безпосередньо співвідноситься з подією, фактором адресата, ситуацією.

Якщо в першому випадку директивна семантика виступає як категорійне значення мовних форм наказового способу, то в другому вона виявляється лише в особливих випадках функціонування цих форм. Центральне місце серед спеціалізованих засобів спонукання належить формам наказового способу дієслова [271, с. 8]. У реченнях з імперативною формою дієслова волевиявлення передається узагальнено, що становить специфічну рису цих граматичних форм.

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

Серед імперативів відзначають волевиявлення, спрямоване на невчинення будь-якої дії. Такі волевиявлення поділяють на *прохібітиви* і *превентиви* [31; 72; 44; 256].

Прохібітивами називають форми наказового способу дієслів недоконаного виду з *негативною часткою не*, за допомогою яких висловлюється спрямоване адресатові волевиявлення адресанта щодо невиконання певної дії.

Форми наказового способу дієслів доконаного виду з *часткою не* відносять до превентивів. Імперативні форми виражають загальне значення застереження.

Директиви як різновиди соціальних категорій модусу в епістолярії функціонують у двох основних виявах: 1) у формі прямоспонукальних конструкцій (перформативи і їх трансформи – дієслівні та іменні перформативи), тобто експліцитно передбачають автора спонукання – адресанта, виконавця спонукання – адресата; 2) у формі опосередкованих спонукальних конструкцій, тобто імпліцитно, коли у спілкуванні беруть участь автор спонукання – адресант, особа-інформатор повідомлення про предмет спонукання стосовно 3-ї особи, адресат – потенційний виконавець волюнтаривної дії.

До імпліцитних засобів репрезентації директивних модусів можна віднести різні неспецифічні синтаксичні конструкції, для яких характерним є вираження імпліцитності не тільки у формі категоричного спонукання, але й віддзеркалення волевиявлення у змісті висловлення. Здебільшого значення спонукання в спілкуванні виразно зумовлюється контекстом і маркується необхідною спонукальною чи імперативною інтонацією (розділовими знаками). Крім того, адресуючи мовлення, адресант часто вводить до його складу граматичні форми, що відзначаються високим ступенем апелятивності, категоричності спонукання, наприклад дієслово у формі наказового способу 2-ї особи множини, займенниковий іменник у формі 2-ї особи множини: *А чому це, скажіть мені, Ви*

Рис. 3.2. Засоби вираження модусів-директив

мені уперто не відповідає? Так Ви, значить, не надрукували мого роману в № 6-му. Шкода! (Микола Хвильовий до А. Любченка, лютий 1928 р., т. 2, с. 883).

Засоби вираження модусів-директив див. на рис. 3.2.

3.1. ДИРЕКТИВИ-СПОНУКАННЯ КАУЗОВАНИХ ДІЙ В ІНТЕРЕСАХ АДРЕСАНТА

3.1.1. Модуси-директиви зі значенням наказу

Наказ виражає категоричну вимогу щодо вчинення/невчинення реальної чи потенційної дії. Джерелом спонукання є адресант, соціальний статус якого є вищим від статусу адресата й дає йому право на спонукання. Воно адресоване безпосередньо співрозмовникові. Адресат є відповідальним за прийняття рішень в силу свого становища. Рішення може бути виконаним або невиконаним. У разі контролю невиконання наказу може каратися. Стосунки між адресантами мають характер офіційний, субординативний [28, с. 75], реєстр спілкування офіційний. Позиції партнерів спілкування визначаються і рольовим статусом – рівний/нерівному, і за віковим цензом – старший/молодшому. Заохоченням для використання наказу адресантом є аргументоване доведення певної інформації до відома адресата для подальшої зміни чинного стану речей або запобігання небажаного ходу подій.

Соціальна дистанція, яка існує між адресантами, диктує адресоване волевиявлення адресатові через призму знань щодо певного фрагмента навколишнього світу, досвіду, рівня освіти, ступеня знайомства, близьких чи неблизьких стосунків, соціальних та міжособистісних взаємин один з одним. Що чіткіше визначений виконавець, тим категоричнішим є наказ, що узагальненіше окреслені дійові особи, тим слабший наказ.

Спонукання до виконання волевиявлення адресанта має широкий спектр відтінків [272, с. 308; 115, с. 24] – від безапеляційного наказу з метою підкорення собі або, навпаки, значення опору підкорення себе адресатом: наказу з порадою, наказу з проханням, наказу з розпорядженням, наказу-заохочення, аж до адресування наказу третій особі, яка не бере участі у спілкуванні [68, с. 259].

Модуси-директиви можуть виражати семантику директивності за різним ступенем її вияву. Вони поділяються на три основні типи: категоричний, пом'якшений, інтенційний.

Наказ у категоричній формі супроводжується категоричною

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

інтонацією і може виражатись експліцитно та імпліцитно:

- перформативом *наказую* у першій частині безсполучникового речення + формою наказового способу дієслова у другій його частині, напр.: *Ще тобі наказую: Шашкевича та Томачкевича зазули до себе та поприсильюй на ниточки до столика, аж доки децю не напишуть...* (Ю. Федькович до К. Горбала, лист № 8, т. 2, с. 359);
- дієсловом-апелятивом у формі наказового способу 2-ї особи однини та множини [101, с. 246-247], напр.: *Шануйся, сину. Не залишай маму саму, частіше бувай з нею, не пускай маму саму нікуди...* (В. Стус до сина, 9 лютого 1981 р., с. 172-173); *Зайві гроші верніть мені!* (М. Кропивницький до М.Ф. Комарова, 13 червня 1882 р., т. 6, с. 334). Нерідко категоричність наказу містить сему вимоги обов'язкового виконання дії й підсилюється апроксиматорами *зараз, хутко, зараз-таки*, напр.: *Зараз, зараз-таки і присилай. Присилай хутко* (Марко Вовчок до О.В. Марковича, березень 1861 р., т. 2, с. 75);
- еліптичними імперативними реченнями із загальною семантикою надання, подання чогось [33, с. 15], напр.: *Конвертів! Паперу!* (Остап Вишня до В.О. Маслюченко, 11 травня 1936 р., т. 4, с. 406). Емоційний характер речення підкреслюється адресантом графічно знаком оклику, який ставиться в кінці, відмежовуючи одне речення від іншого [280, с. 381];
- вигуківими імперативними реченнями. Імперативність цих речень виражається відповідною інтонацією. Семантика наказового предикатива *годі* вживається переважно в одному імперативному значенні, а саме: “досить,” “вистачить”, напр.: *Тепер – годі! Бувай здоров!* (Леся Українка до М.П. Косача, 8-10 грудня 1889 р., т. 10, с. 43); *Годі, Жане! Дайош літературу* (М. Куліш до І. Дніпровського, 26 березня 1925 р., т. 2, с. 527);
- інфінітивом: дія, яку означає інфінітив імперативного речення, уявляється не як реальна, потенційна, а лише можлива або необхідна в момент волевиявлення [234, с. 267]. Ядром таких речень є інфінітив, доповнений поширювачами, напр.: *Виконати ще один обов'язок перед революцією, а тоді і вмерти* (М. Куліш до І. Дніпровського, 10 грудня 1924 р., т. 2, с. 515);
- безособово-інфінітивними багатокomпонентними складними реченнями з предикативами *треба, не повинно*, напр.: *Треба, крім науки, посвячувать цю досугу на знайомство з*

літературою всіх напрямків, іскусством чоловічої душі, все, що існує на світі, **не повинно бути чужим** (Іван Карпенко-Карий до Н. Тобілевича, вересень 1897 року, т. 3, с. 237).

Пом'якшений тип наказу спонукання до дії реалізується:

- формами умовного способу дієслова з формотвірними частками *нехай, би*. “Нейтралізуючи вихідну семантику гіпотетичності, дієслівні форми умовного способу набувають функції наказового” і співвідносні за значенням з теперішнім часом [65, с. 98], напр.: *Та нехай зараз би виїхала і нехай би зараз написала, що і як, і коли буде* (Марко Вовчок до О.В. Марковича, грудень 1863 р., т. 2, с. 109);
- прохібітивно-імпліцитними реченнями, напр.: *Будьте ласкаві не забути про бракуючі до комплекту нариси* (О. Кобилянська до Осипа Маковея, 18 січня 1899 р., с. 393). Спонукання супроводжується ввічливою інтонацією.

До засобів інтенційного спонукання належать:

- непрямоспонукальні імперативні речення, які звернені до 3-ї, відомої обом адресантам, особи, напр.: *Подякуй за мене Бартенєва і попроси його, чи не доставе він де-небудь другу половину, а то я без неї нічого не вдію* (Т. Шевченко до М.О. Максимовича, 5 квітня 1858 р., т. 5, с. 422). *Я[ків] М[ойсейович] дістав орден Червоного Прапора... Поздоров його та напиши, щоб дозволив побачення* (Остап Вишня до В.О. Маслюченка, 24 квітня 1936 р., т. 4, с. 402).

3.1.2. Модуси-директиви зі значенням вказівки

Вказівка – непряма форма спонукання, метою якої є бажання спорядити адресата директивами про вчинення/невчинення дії. Ініціатором спонукання виступає адресант, виконавцем – адресат. Модуси-директиви зі значенням вказівки цікаві тим, що у висловленні для настанови, рекомендації, як слід правильно робити в тих чи тих випадках, адресант використовує такі засоби спонукання: граматичні форми апелятива [212, с. 63-69], прохібітиви, імператив, еліптичні імперативні речення, форми інфінітива, напр.: *Картуза не присилай – перелицював старий. Грошей пришли, як можеш. Продай щось моє. Тепер з навігацією у нас, здається, можна буде децю купувати. Ти мені крб. 50 телеграфом. Зубного порошку і їсти!* (Остап Вишня до В.О. Маслюченка, 11 травня 1936 р., т. 4, с. 406); 1) *Придбати в книгарні роман “Голод” Вас[иля] Степ[ановича] Кучера і передати*

через пропускну будочку в санаторії Конча-Заспа. 2) **Надіслати** в с. Піски свої книги... (П. Тичина до Л.П. Тичини, 1961 р., т. 12, с. 402).

Вказівка може уточнюватись і підсилюватись спонукальною інтонацією у питальних реченнях, напр.: *Ще ось що: **напиши** мені, чи багато там землі у тій Забарі? Яка вона? Чи можна буде садочок розвести, та ще щоб справді сердитий Дніпро не пошкодив?* **Розпитайся** гарненько (Т. Шевченко до В.Г. Шевченка, 7 грудня 1859 р., т. 5, с. 448).

Адресант, послуговуючись вказівкою, встановлює правила, порядок, спосіб дії виконання настанови для адресата. Вибір засобів вираження вказівки широкий – від наказового способу дієслова, сполучення модального предиката *слід* з інфінітивом до складнопідрядних речень. Важливість певної вказівної дії наголошується авторськими знаками пунктуації, апроксиматором *неодмінно, теж*, напр.: *В договорі **впишіть** адреси авторів* (М. Рильський до С.В. Майстренка, липень 1903 р., т. 20, с. 436); *... та зараз передумав і передаю “прозу” тобі – і власне для того, а) щоб ти зняла собі із неї копію... б) **Скажеш** Потапову, що і проза вже є. Бо інакше вона пропаде і ніде в Москві не появиться. Знаки пунктуації ж **виправ** неодмінно (в передруку)... г) т. Бортникові – теж би **слід** було передати прозу про Київ порос[ійсько]му* (П. Тичина до Л.П. Паперук, 12 жовтня 1943 р., т. 12, с. 237-238).

3.1.3. Модуси-директиви зі значенням прохання

Синтаксична структура модусів-директив зі значенням прохання досить складна, оскільки адресант казує дії адресата, причому адресант зацікавлений у вчиненні дії. Спонукає адресанта звертатися з проханням особистий внутрішній мотив. У компетенцію адресанта входить уявлення про те, що попросити треба ввічливо [248, с. 68], інакше прохання не матиме ілокутивної сили і невчинення дії з боку адресата не відбудеться [277, с. 62].

Статусно-фіксований мовленнєвий акт прохання містить п'ять типових компонентів: 1) початок розмови, 2) звертання, 3) прохання про прохання, 4) мотивація прохання, 5) власне прохання [311, с. 19]. Додаткові компоненти реалізуються в умовах, які ускладнюють ситуацію спілкування (розмежування статусів адресантів, ситуація спілкування (офіційна/неофіційна), соціальна позиція, реєстр спілкування (субординативний/несубординативний), ступінь знайомства, особистісне ставлення тощо).

Прохання до осіб з індексом в аспекті представництва за соціальним статусом у взаєминах нижчий/вищому та представництва за віком у взаєминах молодший/старшому, а також у взаєминах на лінії рівний/рівному зазвичай включає розгорнуте обґрунтування прохання, пошанну формулу звертання, часто супроводжується прохальною інтонацією [99, с. 351], напр.: *Маю до Вас, ласкавий добродію, велике прохання: мені дуже б хотіло б ся мати Вашу фотографію, і хоч таким способом побачити чоловіка, якого я так шаную, якому я стільки винен і такий вдячний* (М. Коцюбинський до В. Павлука, 23 лютого 1901 р., т. 3, с. 294-295). Прохання адресанта з рівним або висхідним статусним вектором містить мінімум додаткових компонентів прохання, напр.: *Скажіть тільки одне: чи пишете тепер що-небудь? Страшенно залежить мені, щоб знати правду* (Ірина Вільде до М. Яцківа, жовтня 1931 року, с. 247); *Посилаю тобі мою обіцянку і прошу тебе, мій голубе сизий, не забувай щирого земляка свого Т. Шевченка* (Т. Шевченко до М.О. Максимовича, 5 квітня 1858 року, т. 5, с. 422). Прохання передається розповідним, питальним або спонукальним, бажальним типами речень.

Найбільш диференційовано й експліцитно виражають значення прохання дієслівні перформативні речення, в яких модуси зі значенням прохання виражаються перформативним дієсловом *прошу*. Оскільки саме дієслово не вказує на дію, яку повинен зробити адресат, воно потребує обов'язкового застосування при собі конструкцій, які називають цю дію, тобто включають диктум, напр.:

- сполучення перформатива *прошу* з інфінітивом у складі простого та складносурядного речення [83, с. 39], напр.: *Прошу передати гаряче вітання Максиму Тадейовичу* (О. Корнійчук до П. Тичини, 24 вересня 1941 р., т. 5, с. 445). Інтенсифікатор *щиро* (1) та вставні одиниці *дуже прошу* (2), прохальна спонукальна інтонація підкреслюють важливість спонукання адресантом адресата до дії. Вибір форми прохання мотивований правилами мовленнєвого етикету, напр.: 1) *Щиро прошу вельможного пана-добродія, як і всіх любителів польської мови, допомогти нам дістати польські книжки, і всі поради вельможного пана відносно цього будуть для нас дуже цінними* (Г. Гулак-Артемівський до З. Доленга-Ходаковського, 22 грудня 1819 р., с. 213); 2) *Поздоровте і пані Емму Озаркевич від мене і, дуже прошу, пишіть!* (О. Кобилянська до Осипа Маковея, 11 січня 1899 р., с. 383);

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

- сполучення перформатива з прохібтивом, напр.: *Дуже **прошу тебе, не міняй*** (М. Вовчок до О.В. Марковича, липень 1862 р., с. 103); ***Не сердьтєся, прошу**, що на Ваші руки посилаю свій рукописний “образок з гуцульського життя”...* (Марко Черемшина до Осипа Маковєя, 19 березня 1899 р., с. 219);
- сполучення перформатива з превентивом, напр.: ***Прошу** розглянути зазначений матеріал і потім **не одмовити сповістити** мене, чи не згодилось би кіноуправління потрібним чином використати його?* (С. Васильченко до дирекції кінофабрики, 1927 р., с. 370);
- сполучення дієслівної форми *просив би, прохав би* (умовний спосіб), співвіднесеної з давноминулим часом *був би просив, був би прохав* + інфінітив [197, с. 273], напр.: ***Я просив би Вас видати** усі оці переклади окремим тиском як книжечку “Л[ітературно]-наук[ової] бібліотеки”* (П. Грабовський до І. Франка, серпень-жовтень 1891 р., т. 2, с. 171); ***Я прохав би Вас** дуже відкритою **звістити** мене, чи дійшов до Вас оцей лист і чи не спізнився я* (М. Коцюбинський до В. Гнатюка, 1903 р., с. 296);
- складні безсполучникові речення зі з’ясувальним значенням, уточненням, які виражають додаткове зауваження, мету [91, с. 21], напр.: *Ще раз **прошу** тебе: **спитай** у Харити, що вона скаже, і напиши мені швиденько* (Т. Шевченко до В.Г. Шевченка, 18 лютого 1860 р., т. 5, с. 454); *Одного тільки **попрошу** у Вас: псевдонім (Мирний), виставлений в роботі, хай зостанеться і в печаті* (Панас Мирний до М. Старицького, 27.11.-15.12. 1811 р., с. 359);
- через спонукальні форми дієслів з використанням форм наказового способу дієслова *просити*, напр.: *Як переписуть “Матроса”, то **передай** його Кулішеві та **попроси** од мене, **нехай** він його **прочитає** гарненько та де що побачить, **нехай** і **поправить**, а за “Записки о Южной Руси” **подякуй** його ще раз од мене* (Т. Шевченко до М.М. Лазаревського, 20 травня 1857 р., т. 5, с. 372);
- за допомогою іменних перформативів *просьба, прохання* з поширювачами або без них у складі означено-особової синтаксичної конструкції (1, 2), напр.: 1) *Пиши. **Просьба** до тебе. Якщо вийшло з друку що-небудь журнал, роман, поезії, то пришли або сповісти, бо я через мій Соцвих сліпну* (М. Куліш до І. Дніпровського, 27 січня 1925 р., т. 2, с. 522); 2) *Скоро надішлю її Вам з **проханням** **привести** її до ладу, за що наперед висловлюю свою глибоку **подяку** за її пошану* (О. Довженко до О.С.

Д я ч е н к а ,
24 березня 1956 року, т. 5, с. 381).

У листах імпліцитні модуси-директиви зі значенням прохання передаються:

- дієсловами у формі наказового способу 2-ї особи множини, напр.: *Будьте ласкаві, **пришліть** мені все те, що вийшло вже, і **присилайте** далі* (А. Кримський до І. Франка, 22 березня 1897 р., т. 5, с. 277);
- дієсловами у формі наказового способу 2-ї особи однини з інфінітивом або без нього, напр.: *Якщо подається, то **дай** доброму писареві **переписати** і “Криницю”, і “Ченця”, і “Вечір”. Та **пошли** Щепкіну* (Т. Шевченко до Я.Г. Кухаренка, 5 червня 1857 року, т. 5, с. 85).

Пом'якшення імпліцитного прохання через спонукування у формі наказового способу до виконання бажаної для адресанта дії відбувається через введення у висловлення:

- звертання. Тоді на перший план виступає спонукальна модальність, бажання закликати до дій, зацікавити адресата. Кличною формою адресант передає експресивну оцінку [182, с. 41], напр.: ***Добрий мій друже! Голубе сизий! Пришліть** ящичок ваш, де є вся справа, альбом чистий і хоч один пензель Шаріона* (Т. Шевченко до А.І. Лизогуба, 11 грудня 1847 р., т. 5, с. 256);
- звертання-фразеологізму *Боже милий, боже* для підсилення емотивного значення, значення прохання [64, с. 145], напр.: ***Боже милий, Боже, рятуй** мене вже не в однім випадку, порятуй мене ще й тепер, а відтак уже – та буде воля твоя* (Ю. Федькович до Д. Танячкєвича, 3 квітня 1863 р., т. 2, с. 366);
- вокатива, напр.: *Через це тепер і поклик до всіх, хто любить свій край і спочуває громадському ділу: **пробі, дайте** допомоги!* (Панас Мирний до М. Тульчинова, початок 1908 р., т. 7, с. 525).

Модуси-директиви зі значенням прохання оформлюються:

- односкладними означено-особовими реченнями [280, с. 116], напр.: ***Ну та не падай духом. Не теряй горизонту*** (О. Довженко до І. Соколянського, 8 грудня 1939 р., т. 5, с. 341);
- аналітичною формою наказового способу з часткою *хай*, напр.: ***Отже – не гнівайтесь на мене, хай не гнівається** дорога Любов Василівна, і друзі **хай не сердяться*** (М. Рильський до А.С. Малишка, листопад 1962 р., т. 20, с. 356);

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

- формами наказового способу превентива, напр.: *Не здивуйтесь, що погано написано! Така моя вдача: не вивчили добрі люди краще писати* (Є. Гребінка до Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, 12 жовтня 1838 р., т. 3, с. 594);
- питальними реченнями для запиту-спонукання до дії та вираження бажання [264, с. 7], напр.: *Чи не візьмете Ви, добродію, мою казку про правду і кривду?* (Панас Мирний до М. Коцюбинського, 12 серпня 1898 р., с. 440); *Як напишете мені що, то передасте, може, через брата?* (О. Кобилянська до Осипа Маковея, 18 жовтня 1895 р., с. 288).

У структурах висловлень виділяємо різновиди модусів-директив зі значенням прохання, а саме:

- прохання з вказівкою, напр.: *Високоповажний добродію! Починаючи од 138 стор., будьте ласкаві, **зробіть** ось які переправки, чи поправки: 139 за ст. ст. той красавець – **треба печатати**: той красень, прозорчатого скла – прозорчастого* (Іван Нечуй-Левицький до І. Белея, 12 березня 1890 р., т. 10, с. 318);
- прохання з подякою, напр.: *Тому уклінно **прошу**, якщо ласка, надіслати мені вироблений Вами переклад Гетевого “Фауста”, за віщо **буду** щиро **вдячний**, об перекладі “Фауста” **прошу** на той раз, коли почнете містити в часописі вірші* (П. Грабовський до І. Франка, квітень 1891 р., т. 2, с. 169);
- прохання з вибаченням, напр.: ***Вибачайте** – ще одна **просьба**: **прошу** відповіді, коли ласка Ваша; **відпишіть** чи здатні мої вірші загалом, чи Ви міститимете їх, чого хибує* (П. Грабовський до І. Франка, липень 1891 р., с. 171);
- прохання з обіцянкою, напр.: *Коректуру **прошу** **вислати**, **обіцяю** не затримувати її* (М. Коцюбинський до В. Гнатюка, 2 за ст.ст. травня 1900 р., с. 270);
- прохання із запрошенням, напр.: ***Приїздіть**, будь-ласка!* (Панас Мирний до Марії Заньковецької, липень-серпень 1903 р., т. 7, с. 502).

Імперативний імпліцитний вираз прохання в листах здійснюється за допомогою дієслів у формі наказового способу 2-ї особи однини або множини (у тому числі й прохібітивів), які віддзеркалюють соціальні взаємини адресантів (субординативні/несубординативні), вік (молодший/старший), дистанцію (свій/чужий), реєстр спілкування (офіційний/неофіційний).

У багатьох випадках використання адресантом дієслів у формі наказового способу 2-ї особи множини демонструє ввічливе,

поважливе ставлення до адресата. Форми наказового способу підсилюються інтенсифікаторами прохання (фразеологізмами *Боже милий, Боже*), пом'якшуються показниками ввічливості (частками *будь, нехай*, модальними словами *може*, вставними словосполученнями ввічливості *коли ласка Ваша, будь ласкав*).

Синтаксичні модусні форми наказового способу оформляються в епістолярії за допомогою речень різних типів і видів: розповідних, спонукальних, питальних, бажальних, односкладних означено-особових, безсполучникових.

3.1.4. Модуси-директиви зі значенням вимоги

Вимога – різновид категоричного прохання, в якому причини спонукання адресата до дії мотивуються адресантом. Виконання спонукання здійснюється “в інтересах адресанта”. Завдання адресанта – вплинути на адресата з метою досягнення результативності спілкування. Для вимоги властиві такі експліцитні форми вираження:

- перформатив *вимагаю* + наказовий спосіб дієслова, напр.: *Тепер же вас прошу, – не прошу, але від вас вимагаю: пришліть мені мій Буквар назад, і то я к н а й б о р ш е, а та ціла Галичина най від мене раз навсігди щезає* (Ю. Федькович до Ом. Партицького, лист № 29, 30 серпня 1868 р., т. 2, с. 390).

Категоричність вимоги передають імпліцитно такі конструкції:

- модальне дієслово змушування + інфінітив [241, с. 258], напр.: *Мусите конче прислати нам свої коломийки і етнографічні збірники, бо се незвичайно цінний матеріал, якого ніде у нас, на жаль, не можна дістати* (М. Коцюбинський до В. Гнатюка, 1907 р., с. 305);
- проста форма наказового способу дієслова, напр.: *Коли ще не вислали, то вишліть зараз же, гроші візьмете у Євгенія Барвінського* (Л. Глібов до редакції журналу “Дзвінок”, 15 березня 1893 р., т. 2, с. 378);
- аналітична форма наказового способу дієслова в імперативному реченні [104, с. 53], напр.: *П'єсу окремою книжечкою, а в альманасі хай друкують. Гроші якнайскоріш, бо пече* (М. Куліш до І. Дніпровського, 14 (22 жовтня) 1924 р., т. 2, с. 512);
- конструкція з вокативом [114, с. 27], напр.: *На хліб немає. Ще ніколи не було так тяжко. Гроші, Жане, гроші!* (М. Куліш до І. Дніпровського, 10 червня 1924 р., т. 2, с. 512).

Інтенсивність вимоги підсилюється апроксиматорами *конче, зараз же, якнайскоріш*.

3.1.5. Модуси-директиви зі значенням благання

У листах привертають на себе увагу випадки, коли наполегливе прохання переходить у благання. У цьому типі модусів-директив адресант найбільше зацікавлений у виконанні каузованої дії. Модуси-директиви зі значенням благання оформляються:

- сполученням перформатива *благаю* + *інфінітив*, напр.: **Благаю Вас *вирити* в найцирніше моє поважання і пошану** (М. Кропивницький до І.Ю. Репіна, 12 листопада 1896 р., т. 6, с. 455);
- конструкціями: перформатив *благаю* + дієслова у формі наказового способу 2-ї особи множини, наказовий спосіб прохібітива + перформатив *благаю*, напр.: **Отож *благаю* Вас, нашого заступника, *ударте* в дзвони правди і *передзвоніть* “києвлянські брехні” і... *другі переспіви з них*** (М. Старицький до Д.Я. Мордовцева, листопад 1901 р., с. 625); ***Не давайте* їй *більш таких робіт, благаю* Вас** (О. Довженко до О.С. Дяченка, 4 вересня 1956 р., т. 5, с. 382);
- вставною конструкцією з перформативом *благаю*, яка надає додаткового відтінку основній думці автора висловлення, напр.: ***Пишіть же, благаю, і надалі, коли б спробували це не чисто ліричні теми, а ліричні картинки з народного життя, та щоб бриніла і соціальна нота, а la Некрасов*** (М. Старицький до Б. Грінченка, 1 лютого 1882 р., с. 563). Застосовуючи перформатив *благаю* як вставне слово, адресант спонукає адресата змінити своє ставлення до певних подій, напр.: ***Розбуркайся ж, мій любий, благаю, плюнь на тих калік, кажу тобі, плюнь, бо будеш каяться*** (М. Кропивницький до Є.Є. Мячикова, 10 липня 1867 р., т. 6., с. 242). У висловленнях поєднаний модус зі значенням благання та модус зі значенням рекомендації.

Близька соціальна дистанція у взаєминах на лінії рівний/рівному між учасниками спілкування дозволяє адресантові у формі благання спонукати адресата до невиконання небажаної для нього дії, напр.: ***Іще раз пробі благаю: залишіть заходи!*** (Панас Мирний до А. Левицького, 13 січня 1919 р., т. 7, с. 562). Вокатив *пробі* інтенсифікує спонукання адресанта до дії. Модус благання підсилений поширювачами *іще раз* та виражений окличним реченням і прохальною інтонацією.

Для вираження мотивації прохання-благання адресант послуговується:

М.М. Телеки, В.Д. Шинкарук

- безсполучниковим реченням, друга частина якого уточнює та пояснює зміст першої [213, с. 655], напр.: *Також **благаю** Вас: **не робіть** мені прикрасі і **не малюйте** ніяких картинок до видання, а і моєї тики, ей-богу, я того не хочу!* (М. Кропивницький до М. Комарова, 13 червня 1882 р., т. 6, с. 333);
- іменним перформативом *благання*, напр.: *Музики до Титарівни я не маю, прийдеться обернутись з **благанням** до кого-небудь з композиторів* (М. Кропивницький до В.Лукича-Левицького, 27 червня 1892 р., т. 6, с. 412).

Модуси-директиви зі значенням *благання* можуть перетинатися з іншими модусними значеннями. Для підсилення значення прохання в одному реченні використовуються модуси-директиви зі значенням прохання та *благання* [109, с. 388], оформлені за допомогою перформативів *прошу, благаю*, напр.: ***Прошу й благаю**: дозвольте нам бачити Вас дорогим гостем у нашому альманахові* (М. Коцюбинський до В. Стефаніка, 15 жовтня 1904 р., с. 257).

Імпліцитність модусів-директив зі значення *благання* спостерігаємо у висловленнях із використанням фразеологізму *Бога ради*, напр.: *Вірш Ваш, музично видержаний у мірі, хибить іноді отими глагольними рифмами: **бога ради**, уживайте їх якнайменше!* (М. Старицький до Б.Д. Грінченка, 2 листопада 1891 р., с. 447).

Перформатив *благаю* в ситуації ввічливого спілкування підкреслює взаємини на лінії нерівний/рівному та низхідний статусний вектор адресанта, напр.: ***Благаю** Вас, вельмишановний пане, пробачити мені те, що так детально про це пишу: я зовсім цього не згадував би, коли б не був певний у Вашій прихильності до рідної літератури, яка відзначається такими значними талантами* (П. Гулак-Артемівський до З. Доленга-Ходаковського, 22 грудня 1819 р., с. 212-213).

3.1.6. Модуси-директиви зі значенням *моління*

Для оформлення значення багаторазового прохання, вираження емоційного стану адресанта вживається перформатив *молю*, яке вказує на первинний намір адресанта вплинути емотивно на адресата й забезпечити спосіб реалізації спонукання. Найбільш очевидною причиною *моління* є переконання або надія, що спосіб повторюваності дії у модусах-директивах зі значенням *моління* “забезпечить здійснення первинного наміру” адресанта [222, с. 144-145], напр.: ***Молю** тільки милосердного бога, щоб поміг мені весни діждати, щоб хоч умерти на Україні* (Т. Шевченко до П.М. Корольова, 18 листопада 1842 р., т. 88с. 239).

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

Модуси-директиви зі значенням моління вживаються адресантами з низхідним вектором, соціальний статус яких зазвичай є нижчим від статусу адресата (1). Актуалізація висловлення з перформативом *молю* може утворюватись порушенням нейтрального порядку синтаксичної групи (2) [213, с. 90] й підкреслюватися лексемою, напр. *на колінках* та апроксиматором *якнайскорше* (ще додатково виділених автором мовлення пунктуаційно (2)), що надає експресивності, насиченості значенню моління, напр.: 1) *Для того і молю-благаю Вас на колінках: пишійть якнайшкоро до Вашого друга в Одесу, чи в припадку можу до него поїхати і притулок дістати?* 2) *...Молить Вас нещасний Федькович* (Ю. Федькович до М. Драгоманова, 27 лютого 1876 р., т. 2, с. 399).

3.1.7. Модуси-директиви зі значенням заборони

Заборона – це вимога припинити дію. Відмінність заборони від вимоги полягає в тому, що у вимозі не враховується психологічний стан, емоційність адресанта й адресата, тоді як заборона має на меті вплинути на отримувача повідомлення щодо невчинення ним певної дії, забороненої адресантом.

Модуси-директиви зі значенням заборони оформляються імпліцитно прохібітивними реченнями з:

- дієсловом дійсного способу однини майбутнього часу у формі 2-ї особи однини чи множини, напр.: *Ти єдина людина, якій я пишу. Не говори про мій стан Колі. Просто поклонись йому* (О. Довженко до І.О. Соколянського, грудень 1932 р., с. 302); *Такі не друкуйте* (О. Кобилянська до Осипа Маковея, 7 грудня 1898 р., с. 380);
- дієсловом дійсного способу теперішнього часу у формі 2-ї особи множини у складі словосполучення *не маєте права*, напр.: *Ви не маєте права божий голос в собі зацитькувати тому, що Ви інтелігенцію не любите* (О. Кобилянська до В. Стефаніка, 23 листопада 1898 р., с. 372);
- фразеологізмом *борони Боже*, напр.: *Борони боже, аби комісія мала чим-небудь в'язати шановну Вашу волю, але про се після... а тепер я коротенько тільки напишу про мої власні справи* (М. Старицький до В. Лукича, 20-22 січня 1894 р., с. 530).

Передача модусів-директив зі значенням заборони в епістолярії передається через:

- вживання іменника *veto*, напр.: *“Бабу Параску” подав до цензури не я, а один добродій – для популярного видання, як-от, приміром*

- “Кайдашева сім'я” харківська. Якщо це видання, то я **накладу** на його своє **veto** (Іван Нечуй-Левицький до П. Стебницького, 21 лютого 1899 р., с. 356); А після тієї слави **Карий і наклав veto** (М. Кропивницький до Б.Д. Грінченка, 17 січня 1897 р., с. 457);
- інфінітив **заборонити** або його особову форму, напр.: **Лікарі** *знайшли, окрім інфлуенції, нервне переутомленіє і заборонили на який час умственне напруженіє. Сміховисько! Заборонити умственне напруженіє – чи можлива ж річ? Мені цензура почала заборонять твору за творю: “Глитая”, “Доки сонце зійде”, “Титарівну”, “Замуляні джерела”* (М. Кропивницький до Б.Д. Грінченка, 17 січня 1897 р., с. 456);
  - модальний предикатив **можна** або безособову предикативну форму на **-но** [235, с. 293] дієслова **заборонити**, напр.: **“Розгардіяш” та “Скрутну добу” заборонено**, **“Старі сучки і молоді паростки” почіркано** (М. Кропивницький до В.О. Нікітіна, 30 січня 1910 р., с. 570). На внутрішнє спонукання не виконувати дії накладається заборона безособового мовця, напр.: **Ви питаєте, чи покину я малювання. Рад я покинуть, так не можна. Я страшно мучуся, бо мені заперещено писати і рисувати** (Т. Шевченко до А.І. Лизогуба, 22 жовтня 1847 р., т. 5, с. 253).

При поєднанні імпліцитного вираження заборони з експліцитним посилюється вираження заборони, напр.: **У відповідь рація: “Объявите П.М. Губенко], что он должен находится там, где он есть”. Отже, це “дипломатична” заборона писати** (Остап Вишня до В.О. Маслюченко, 31 грудня 1935 р., с. 395).

Модусами-директивами зі значенням заборони адресанти в писемному спілкуванні послуговуються зазвичай тоді, коли хочуть передати оцінно-експресивне ставлення до подій, фактів. Для передачі емотивного ставлення використовують розповідні, спонукальні, питальні речення, підсилені окличною інтонацією.

3.1.8. Модуси-директиви зі значенням протесту

Основою для модусів-директив зі значенням протесту служить рішуче заперечення адресанта проти певних дій, рішень адресата. Ілокутивна сила, спрямована на адресата, полягає у втіленні комунікативної інтенції адресанта: заперечити обвинувачення на адресу відправника мовлення про чинний стан речей, певні дії, які шкодять інтересам адресанта, скасувати певні ухвали, переконати адресата змінити думку, ставлення до адресанта.

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

Модуси-директиви зі значенням протесту в листах виражає експліцитно:

- перформатив дієслова *протестую, скаржусь* (у значенні *протестую*), напр.: *Я протестую, бо у нас немає такого закону, щоб пошта мала права одкривати листи. Проте пош[т] мейстер роздер коверту і конфіскував ті нещасні і невинні вирізки, немов щось страшне. Звісно, я зажадав протоколу і буду скаржитися аж до найвищого уряду, звичайно в потребі, та що з того: вирізки пропали* (М. Коцюбинський до В. Гнатюка, 31 жовтня 1903 р., с. 296);
- іменник *апеляція*, що залежить від інфінітива з модальним предикативом *треба*, напр.: *Мене таки виключено. З дуже жорстоким формулюванням. Треба подавати апеляцію. Це затримає мене ще кілька день у Харкові* (М. Куліш до О.К. Корнеєвої-Маслової, 1 липня 1934 р., т. 2, с. 655).

Інтенсивність протесту може зберігатись у висловленнях-реченнях приховано, імпліцитно й супроводжуватись дієслівними формами із заперечними частками *не, ані*, прислівником *ніколи*, напр.: *Я, добродію, артист, перш усього артист, і не схибив я перед українським театром ані на півмізинця; я не запродався, як мене кликали у 1887 р. на імператорську сцену і давали великі гроші* (М. Кропивницький до Б. Грінченка, 19 грудня 1900 р., т. 6, с. 487).

3.2. ДИРЕКТИВИ-СПОНУКАННЯ КАУЗОВАНИХ ДІЙ В ІНТЕРЕСАХ АДРЕСАТА

3.2.1. Модуси-директиви зі значенням власне спонукання

Власне спонукальними висловленнями називаємо такі прямоспонукальні речення, які виражають наказ, спонукання вчинити чи не вчинити дію і передають відношення змісту процесу мовлення до дійсності.

Мета спонукальних висловлень – спонукати адресата до вчинення дій, необхідних, на думку адресанта, в конкретній ситуації. Спонукування може здійснюватись адресантом із висхідним статусом у взаєминах на лінії старший/молодшому й навпаки, оскільки важливу роль у процесі спілкування відіграє не характер взаємин, а реєстр комунікації. Він, зазвичай, є неформальним, інтеракція між адресантами реалізується у неофіційних обставинах. Власне спонукальні висловлення залишають право адресатові прийняти/не

прийняти рішення для вчинення відповідних дій.

Для висловлень-спонукань властива здебільшого наявність експліцитно виражених обставин, які розкривають причину, що зумовила спонукання.

Цей вид висловлень у писемному спілкуванні передає:

- дієслово у формі наказового способу 2-ї особи однини та множини у складі єднального речення спонукальної модальності [253, с. 101], напр.: *Тільки **попрацюй** – і добра річ вийде. От тоді побачиш. Тільки **попрацюй** ще* (М. Куліш до І. Дніпровського, 26 листопада 1925 р., т. 2, с. 524). Спонукування може підсилюватись окличною інтонацією, напр.: *А **подивіться, будьте ласкаві**, що це за оповідання зморозив я!* (А. Тесленко до М.М. Грінченка, 24 вересня 1900 р., с. 492);
- дієслово у формі спонукального способу, утворене з форм умовного способу та часткою *хай*, аналітичної форми наказового способу з часткою *нехай*, напр.: *Коли є п. Пантелеймон Олександрович в Петербурзі, то **хай би був ласкав написав** мені про вади моєї праці, коли вона не зовсім негодяца, щоб на другий раз я міг поправитись...* (А. Свидницький до редактора журналу “Основа”, вересень 1860 р., с. 518); *Любий папа! Перешли мою п’єсу в Київ Лілі, **нехай дасть** їй там **переписать*** (Леся Українка до П.А. Косача, 26 лютого 1899 р., т. 11, с. 95);
- використання градації, коли кожен наступний однорідний імператив у сурядному ряду містить у собі підсилення смислового та емоційного значення попереднього, напр.: *Ти **ж дякуй, і вітай, і цілуй** усіх земляків, що допомагають тобі в скруті* (Остап Вишня до В.О. Маслюченко, 27 грудня 1935 р., т. 4, с. 394). Поряд із особовими дієсловами займенниковий іменник *ти* створює “контекстуальні умови безпосереднього спілкування” [95, с. 62];
- прохібітивно-імперативне речення, напр.: *Ну, добре. **Пишіть** мені. **Не забувайте*** (О. Довженко до Ю.Т. Тимошенка, 12 квітня 1945 р., т. 5, с. 355);
- використання односкладного означено-особового речення, ускладненого звертанням, що є додатковою ситуаційною ознакою спонукування [208, с. 23], напр.: ***Зроби ж так, як воно і я тебе прошу, мій голубе сизий!*** (Т. Шевченко до М.С. Щепкіна, 15-18 січня 1858 р., с. 403); ***Дмитрику, погортай** антологію “Современная итальянская поэзия” – лежить на стелажі. **Почитай** вірші Унгаретті, Сабо, Монтале, Квазімодо – побачиш, що можна і не бути крикливим, як Цвєтаєва, і сказати не менше* (В. Стус до сина 1 червня 1981 р., с. 188).

3.2.2. Модуси-директиви зі значенням поради

Порада як комунікативний намір має непрямий спонукальний характер. Відмінність полягає у ставленні учасників комунікації до дії, у ступені їх зацікавленості.

На відміну від ситуації прохання, у ситуації поради адресант найперше враховує інтереси адресата, причому він переконаний, що виконання каузованої дії буде корисним і доцільним для адресата, і зазвичай впевнений у тому, що він має рацію; це “спроба мовця примусити того, хто слухає, до того, що буде в його інтересах, що буде для нього найкраще” [314, с. 15]. Адресант, який дає поради, ситуативно наділений статусом вищого; адресат знаходиться в ситуації, яка викликає тривогу, потребує допомоги, підтримки. Розуміння ситуації адресантом змушує його “унікати категоричності в судженнях, підкреслювати свій суб’єктивний, особистий погляд і спілкуватися з ним ніби на рівних, умисно ігноруючи статусну відмінність” [118, с. 125]. Адресат змушений змиритися з позицією нижчого [299, с. 286] й погодитися із стверджувальною частиною поради, а саме: визнає свою частину вини або невміння перебороти обставини. У цьому разі адресат використовує або частину, або всю пораду.

Належність модусів-директив зі значенням поради до соціальних категорій модусу визначається насамперед наявністю перформативів. Типовими є конструкції:

- *раджу* + інфінітив, *я радив би* + інфінітив, напр.: *А користуватися цією енциклопедією, як і іншими довідниковими виданнями, я буду й надалі, раджу це робити і іншим, тільки з однією умовою: користуватися критикою* (М. Рильський до М. Степанова, грудень 1961 р., т. 20, с. 281); *Я радив би Вам вистановити: “Назара Стодолю”, а й збитових: “Дай серцеві волю, заведе в неволю”, “Безталанна”, “Наймичка”, “Зайдиголова” і т.д.* (М. Кропивницький до М.М. Аркаса, 8 жовтня 1902 року, т. 6, с. 497);
- *я раджу* + форма наказового способу дієслова 2-ї особи множини в структурі багатокomпонентного складного речення, напр.: *Тільки я вже Вам так раджу, який сей лист Вам не в міру довгим здається, то Ви його віддайте дядині, а вона Вам, може, коротше перекаже* (Леся Українка до М.П. Драгоманова, 15 березня 1892 р., т. 10, с. 12). Ставлення адресанта до висловлюваної думки виражається модальником з гіпотетичною семантикою *може*. Адресант лише припускає можливість висловлюваного, “але не впевнений у його реальності” [81, с. 243]. Реєстр спілкування – невимушений, дистанція близька;

- *я пораджу* у формі 1-ї особи однини майбутньо-теперішнього часу, напр.: *Як я Вам **пораджу** у такім ділі, як драматичний утвір?* (М. Кропивницький до Б.Д. Грінченка, 23 травня 1896 р., т. 6, с. 453). Порада оформлена риторичним питальним реченням;
- *я раджу* + прохібітив, напр.: *Може, він і має дещо, та не викінчене (щось як передана “Нитка”), і не рад би тратити лінію (впрочім, як кожний робітник пера, має він своє святая святих, і може бути, що він і доставить тую новелу, але запізно. Для того **я раджу** зовсім **не числити** на неї* (Марко Черемшина до М. Рудницького, квітень 1926 р., с. 299);
- *не раджу* + інфінітив, напр.: *Якщо Вам подобається поезія, вдумливо читайте, милуйтеся кращими її зразками, але самому **не раджу писати**, бо, на жаль, в жодному з кільканадцяти Ваших віршів я не побачив й іскорки поезії* (М. Рильський до А.О. Окчилеса, лютий 1963 р., т. 20, с. 391);
- інфінітив + іменник у формі давального відмінка, напр.: ***Радити Вам**, які саме книжки **перекладати**, – не почуваяся в силі, бо це питання великої ваги, а я мало знаю сучасну діточу літературу* (М. Коцюбинський до Б. Грінченка, 1894 р., с. 153);
- конструкція *краще* + *порадити*, напр.: *І сам не знаю, як би **краще порадить** Олені щодо пособія* (С. Васильченко до К.М. Дубини-Панасенко, 20 жовтня 1914 р., с. 348).

З-поміж модусів-директив поради вирізняються значення з перформативом *пораджусь*, спрямовані на спонукання до спільної дії, користь від якої отримає або адресант, або адресат, і оформляються неперехідним дієсловом з постфіксом *-ся (-сь)* у формі 1-ї особи однини дійсного способу та 2-ї особи однини наказового способу й виражає суб'єктні відношення. Логічний суб'єкт при цьому виражається залежною формою іменника – орудним суб'єкта. За допомогою постфікса *-ся (-сь)* передається значення зворотної дії, напр.: *Ближчими днями **я пораджусь** про це з **Олександром І [вановичем]**, якщо він у Києві* (М. Рильський до М.В. Холичевського, червень 1961 р., т. 20, с. 253); ***Порадсья** з кимось там з земляків, як вони на це?* (Остап Вишня до В.О.Маслюченко, 27 грудня 1935 р., т. 4, с. 393).

Неозначено-особовий предикатив *радили* та іменний перформатив *рада* ілюструють процес поради, який може мати стосунок до адресата, напр.: ***Радили, радили**, але щоби Вам докладно сказати, що остаточно з тої **ради** вийшло, то бігме, що не скажу Вам, бо мене те ані раз не чіпалося* (О. Кобилянська до В. Стефаніка, 12 листопада 1898 р., с. 370).

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

Модуси-директиви зі значенням поради в листах імпліцитно виражені:

- дієсловом наказового способу у формі 2-ї особи множини. Прохібітив доповнюється дієприкметником із заперечною часткою *не*, напр.: **Не скорбїть**, може воно добре зробило, що перейшло на той світ, не мучене страстьми земними (Т. Шевченко до А.І. Лизогуба, 11 грудня 1847 р., т. 5, с. 257). Порада може пом'якшуватися за допомогою звертання до адресата, вживанням окличної інтонації, вокативом *хай йому*, напр.: *Отож, кінчаючи це послання, кажу: **не треба, серденько**, того юбілею, **хай йому!*** (Іван Нечуй-Левицький до невідомого, 1917 р., т. 10, с. 504);
- складним майбутнім часом дієслова у формі 1-ї особи множини майбутнього часу, напр.: **Не будемо журитися, а будемо молитися**, ще те лихо далеко, а всяке лихо здалеку страшніше, як то кажуть розумні люди (Т. Шевченко до А.Г. Лизогуба, 7 березня 1848 р., т. 5, с. 264); *Так що, Юрку, готовся – годі тобі все з жінками, збирайся – будемо разом бурлакувати* (С. Васильченко до К.М. Дубини-Панасенко, 2 квітня 1922 р., с. 363). Форми майбутнього часу виражають тривалу дію без указівки на її завершення, адресант спонукає здійснити спільну дію, яка буде однаково доцільна і для нього, і для адресата;
- конструкціями: дієслівною формою *було б* + *дуже добре* + *інфінітив*, напр.: *А Вам було б дуже добре поїхати. **Порадьтесь** у Спілці письменників, як це (у нас) оформити* (М. Рильський до Г.П. Кочури, лютий 1983 р., т. 20, с. 501);
- інтенсифікаторами *тим більше*, *тай уже*, *одверто* + *інфінітив* у структурі складних конструкцій, напр.: *Вертаючись до Ваших поетичних спроб, скажу **одверто**: про видання збірки **думати** Вам ще рано...* (М. Рильський до В.В. Пастушенка, квітень 1963 р., т. 20, с. 44); *Що пана Шухевича нема? То **тим більше: віддати** до друку матеріал, **тай уже!** А то виходить зовсім не те, що бажалося!* (М. Старицький до О.Г. Барвінського, січень 1894 р., с. 529);
- реченням зі значенням об'єктивної зумовленості, непотрібності, неприпустимості дії, незалежної від волі адресанта [213, с. 232], напр.: *Про видання збірки **думати** ще рано. **Всьому свій час*** (М. Рильський до О.Д. Курінного, вересень 1962 р., т. 20, с. 344);
- формою інфінітива + предикатив *треба*, напр.: *А над "Вітровою донькою" **треба попрацювати** і то добре **попрацювати*** (М. Рильський до В.В. Зубаря, лютий 1961 р., т. 20, с. 210);

- безособово-інфінітивними реченнями із модальним значенням змушеності з використанням безособового дієслова *доведеться*, напр.: *Доведеться тобі, читаючи, виправить деякі окремі слова й звороти. Тільки, щоб не порушив “місцевого колориту в мові”* (М. Куліш до І. Дніпровського, 30 липня 1924 р., т. 2, с. 497);
- спонукальними реченнями, напр.: *Отже, збирайте, досліджуйте, вивчайте матеріали, відбирайте з них найбільш цікаві і повчальні, тоді вже беріться й до нарису* (М. Рильський до В.В. Ярмольського, липень 1963 р., т. 20, с. 441);
- складнопідрядними з’ясувальними реченнями, напр.: *Сподіваюсь, що Ви всі тії речі не берете до серця і будете з них хіба сміятися* (О. Кобилянська до Осипа Маковея, 6 травня 1898 р., с. 345);
- складнопідрядними умовними реченнями, напр.: *Дуже добре діло зробить Спілка, коли прийме в свої руки Старенького!* (М. Рильський до А.В. Головка, листопад 1962 р., т. 20, с. 361).

Модусам-директивам зі значенням поради притаманний широкий спектр відтінків поради. В епістолярних текстах трапляються такі різновиди модусів-директив зі значенням поради:

- прохання про пораду, напр.: *Порадь, будь ласкав, що мені робити?* (Т. Шевченко до П.О. Куліша, 26 січня 1858 р., т. 5, с. 405); *Як одбереш цього листа, то порадь мене, мій порадище, куди мені з книжками обернутися, куди треба вислати і що?* (М. Старицький до М.П. Драгоманова, 14 вересня 1876 р., с. 438). Спонукування до дії, інтенсивність прохання підкреслюється за допомогою форми наказового способу дієслова *порадити*. За спостереженнями, це єдиний випадок використання в епістолярних текстах іменника з прикметниковим займенником у ролі звертання *мій порадище*. Воно містить семантику пошанного ставлення до досвіду адресата, підкреслює важливість адресата в професійній діяльності адресанта;
- порада із власне спонукуванням та заохоченням, напр.: *Чув я також, ніби зневажили твій труд. Не падай духом. Поправ, що треба там, і думай неухильно тільки про велике. Підніми природу всю до свого серця і серце своє високо неси. Якщо вже сталося так, що тебе ранили – усміхайся, ніби ти не піт і кров пролив, а благодворну росу* (О. Довженко до П. Панча, 14 травня 1954 р., т. 5, с. 343);

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

- порада з докором та вимогою, напр.: *Голова є, і руки ще не одсохли – якого ж ти біса сидиш під рясною сливою, чи ждеш, поки самі сливи почнуть в рот падать. Не діждеш! Вкруги тебе все каліки, отже **придивись**, коли не ймеш віри!* (М. Кропивницький до Є.Є. Мячикова, 10 липня 1967 р., с. 242);
- порада із запрошенням, напр.: *Найкраще буде, коли ти приїдеши до Києва в кінці жовтня, бо я виїжджаю на місяць у санаторій* (М. Рильський до Д.Є. Балацького, вересень 1962 р., т. 20, с. 348).

Отже, модуси-директиви зі значенням поради цікаві тим, що той, хто радить, ситуативно, здебільшого, має вищий соціальний статус, ніж той, кому адресована порада. Адресант, виражаючи позитивне ставлення до адресата, намагається спілкуватись із своїм співрозмовником з позиції рівний/рівному.

Модуси-директиви зі значенням поради оформлені в листах переважно імпліцитно за допомогою імперативів і прохібітивів.

Перформативні речення зі значенням поради (*я раджу*) в аналізованих листах трапляються рідше. Адресанти уникають прямої, наполегливої поради, тому віддають перевагу імперативним або спонукальним дієсловом у формі 2-ї особи однини та множини. У разі вираження поради формою наказового способу лексичний вираз інтенції адресанта відсутній, тому розрізнити пораду і прохання можна лише зважаючи на ситуацію й контекст висловлення.

3.2.3. Модуси-директиви зі значенням рекомендації

Рекомендація є непрямим видом спонукування до дії в ситуаціях, коли адресанти дають поради на підставі професійного досвіду, компетентності, знань, авторитету тощо. Ситуація рекомендації відрізняється від ситуації поради, пропозиції тим, що адресант виражає наполегливу пораду й готовий не лише допомогти, але й нести певну відповідальність за потенційне виконання/невиконання дії. Рішення адресата вчинити чи не вчинити дію залежить від кола його інтересів, ступеня зацікавленості та його вміння отримати користь у результаті виконаної дії [32, с. 178].

Рекомендації в епістолярії виражаються:

- дієсловами у формі теперішнього часу 1-ї особи однини + інфінітив *рекомендувати*, напр.: *Пишу Вам про се для того, що взагалі **маю** звичай **рекомендувати** себе новим знайомим не тільки з найкращого, але з найгіршого боку, щоб, коли хто має розчаруватися в мені, то міг би зробити се скоріше, а коли хто має стати моїм товаришем, то щоб знав, з ким має діло, і приймає мене *telle que je snis** (Леся Українка до О. Кобилянської, 1897 р., т. 11, с. 117);

- перформативом *рекомендую* + *інфінітив*, напр.: *Посилаю хороші переклади із слов'янських мов Петра Сиченка (адреса в кінці рукопису), децо з них **рекомендую використати**, і особливо це стосується болгарської народної поезії* (М. Рильський до редакції журналу “Всесвіт”, червень 1960 р., т. 20, с. 139);
- означено-особовим реченням [280, с. 114], напр.: ***Рекомендую** тобі одного из нижегородских друзей моих Константина Антоновича Шрейдера* (Т. Шевченко до М.М. Лазаревського, 21 січня 1858 р., т. 5, с. 404);
- використанням іменного перформатива *рекомендація*, напр.: *Найближчими днями подам **рекомендацію** для Вашого вступу до спілки письменників і поговорю про Вас із товаришами* (М. Рильський до П.О. Омельченка, вересень 1960 р., т. 20, с. 168).

У листах письменники вдаються до модусів-директив зі значенням рекомендації у випадках аналізу літературних творів. Більш уживаними є способи імпліцитного вираження рекомендації:

- у формі наказового способу дієслова 2-ї особи однини та множини, напр.: ***Візьми** у Куліша та **прочитай** мої “Неофіти”* (Т. Шевченко до М.М. Лазаревського, 21 січня 1858 р., т. 5, с. 404); ***Пишіть** і далі – у вас, очевидно, неабиякий досвід і вміння бачити* (М. Рильський до М.Ф. Ливецького, лютий 1963 р., т. 20, с. 390); *Отже – **приймайте** те, що маєте далі* (М. Рильський до М.В. Хомичевського, вересень 1962 р., т. 20, с. 841); ***Заохочуйте** до писання людей* (О. Довженко до П.П. Вершигори, 1943 р., т. 5, с. 357);
- інфінітив з модальним предикативом *треба* [242, с. 295-296], напр.: *Завтра їду на 3 вистави в Одесу, до Колесниченка, вернувшись, пришлю Вам три-чотири одноактні п'єски, котрі ще не були надруковані, але цензурою вже дозволені і декотрі виконались. **Треба** їх **надрукувати** і **розповсюдити*** (М. Кропивницький до Г.І. Маркевича, 25 березня 1910 р., с. 572);
- інфінітив з модальним дієсловом змушування, напр.: ***Ви повинні відповісти** на тоту критику те, що Ви мені писали, бо з свого становиська Ви маєте слухність* (О. Кобилянська до Осипа Маковея, 5 квітня 1898 р., с. 336);
- інфінітив з модальним предикативом *можна б*, напр.: ***Можна б** і **переписати*** (М. Коцюбинський до А. Чайковського, 1904 р., с. 284);

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

- інфінітив з предикативом *не можна, треба*, напр.: *Незабаром получиши ти од Куліша мої “Неофіти”*. Тільки се така штука, що **друкувать** її тепер *не можна*, а колись згодом. Її ще **треба доробить** (Т. Шевченко до М.С. Щепкіна, 15-18 січня 1858 року, т. 5, с. 403);
- інфінітив з предикативом *варто*, напр.: *Звісно, навряд чи до з'їзду в Софії книжка про Пруса зможе вийти, але взагалі її **варто видати*** (М. Рильський до О. Струтинського, липень 1963 р., т. 20, с. 439); *3 тов. Сиченком доконче **варто ввійти** в творчо-ділові стосунки* (М. Рильський до редакції журналу “Всесвіт”, червень 1960 р., т. 20, с. 139).

Синтаксичними засобами оформлення модусів-директив зі значенням рекомендації є:

- складнопідрядні умовні речення, коли вираження ірреальної дії може реалізуватись за певних умов [198, с. 35], напр.: *Проте, якби так переробити до суми, то п'єса б мала страшенне враження й стала б на кону первою квіткою* (М. Старицький до Т.О. Куліша, липень 1883 р., с. 446); *Був би радий, аби ви її надрукували* (О. Довженко до О.М. Підсухи, 1956 р., т. 5, с. 382);
- складнопідрядні умовні речення зі сполучником *коли*, напр.: *Друга річ, коли ведеться розмова від автора чи від русина, там уже полонізми **касуйте**...* (М. Старицький до В. Лукича, 20-22 січня 1894 р., с. 580);
- питальні речення, напр.: *А може, Ви у другому тільки один розповідок надрукуєте? То у Вас того матеріалу на рік цілий лишилось!* (М. Старицький до О.Г. Барвінського, січень 1894 р., с. 529);
- безсполучникові речення, друга частина яких побудована за типом еліптичного імперативного речення [268, с. 12], напр.: *Писав же я до тебе: **кидайте на село**. Окремою книжечкою. Дешевенькою, гарненькою* (М. Куліш до І. Дніпровського, 22 жовтня 1924 р., т. 2, с. 511).

Модуси-директиви зі значенням рекомендації в листах мають відтінки:

- рекомендації з проханням, напр.: *Дуже **прошу** Вас **провести** через учену раду **рекомендацію** книжки* (М. Рильський до О.І. Дея, березень 1963 р., т. 20, с. 401); *Оцю фразу: Розкішні пучки тонкого гілля... **вичеркніть** до слів: Дорога виляса в середину ліса. **Замажте** слова: дорогого брюсельського кружева та білих шовкових стрічок. **Замажте** оце все, прошу Вас,*

непремінно! (Іван Нечуй-Левицький до І. Белея, 23 травня 1886 р., с. 309);

- рекомендації із закликом, напр.: **Підніми природу всю до свого серця і серце своє високо неси** (О. Довженко до П. Панча, 14 травня 1954 р., т. 5, с. 378).

Листи письменників як жанр епістолярного стилю передбачають широке використання модусів-директив зі значенням рекомендації. Вони служать засобами спонукання до вчинення адресатом корисної для нього дії – підвищення письменницької майстерності. Адресант використовує експліцитні засоби реалізації рекомендації (перформатив *рекомендую*, іменний перформатив *рекомендація*) та найбільш уживані – імпліцитні (у формі наказового способу дієслова 2-ї особи однини та множини, інфінітив з предикативом *варто*, інфінітив з модальним предикативом *треба*, *можна б*, *не можна*, інфінітив з модальним дієсловом змушування; семантико-синтаксичні – розповідні, питальні, спонукальні речення, складні синтаксичні конструкції).

3.2.4. Модуси-директиви зі значенням пропозиції

Пропозиція є непрямую формою спонукання до дії. На думку адресанта, каузована дія буде здійснюватись в інтересах окремого або групового адресата. Спонукаючи до дії, адресант сам може ставати її виконавцем, ця ознака відрізняє раду від пропозиції.

Зміст соціального висловлення передбачає урахування не тільки експліцитної, але й імпліцитної інформації, яка безпосередньо співвідноситься з подією, фактом, ситуацією. Намір мовця переконатися в тому, що адресоване спонукання до дії адресат сприйме однозначно, змушує його вибирати категоричнішу форму вираження думки за допомогою перформатива *пропоную*, вживання якого характерне як для субординативних, так і несубординативних взаємин, напр.: *Для того пропоную уривок з “Марії” під заголовком “Мати” і його залучаю* (Марко Черемшина до М.І. Рудницького, грудень 1926 р., т. 2, с. 240).

Пряме спонукання до дії може виражатись дієприслівником *запропонувавши*, яке пов'язане з дієслівною формою наказового способу та формою інфінітива з посиланням на конкретну особу і вказівкою на додаткову дію, що передує основній, напр.: **Сповістіть негайно, чи дістали ви Дюма або Де-Вінь? Наколи дістати їх скоро не вдасться, то доведеться одкласти й їх, запропонувавши Вам для перекладу щось інше** (М. Куліш до І. Кочерги, 4 січня 1933 р., т. 2, с. 558).

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

Для передачі пом'якшеної пропозиції адресант використовує умовний спосіб дієслова *пропонував би* у формі однини + іменник у формі давального відмінка, напр.: *Не можуть, однак, сейчас вислати передплату, я пропонував би хвальній редакції заміну за отакі книжки, що їх кожної хвили на случай згоди я готов прислати* (Марко Черемшина до редакції “Літературно-наукового вісника”, 10 січня 1901 р., т. 2, с. 222). Для вираження пропозиції спільної дії та спонукання до дії автор послуговується формою минулого часу дієслова *пропонувати*, як-от: *А, що як би ми запропонували “Літ [ературній] Україні” сторінку чеської і сторінку словацької поезії?* (М. Рильський до І. Кочури, вересень 1963 року, т. 20, с. 335).

Пропозиція може виражатися бажальною структурою, коли спонукання до дії адресується “третій” особі, відомій обом учасникам комунікації. У таких висловленнях функціонують дієслівні лексеми, які вказують на спонукання (типу *запропонуй; хай почекає, хай обмежиться*), в яких “на перший план виступає модальність бажання, а не наказу, безпосереднього спонукання до дії” [235, с. 375], напр.: *Предложи йому, щоб він узяв на замінін що іншого, наприклад, “Над морем”, воно ж, до речі, було читане теж в товаристві, або хай почекає реферату про Гейне, а коли ні того, ні другого не хоче, то хай обмежиться віршами і “Струнами”, нащо йому більше* (Леся Українка до О.П. Косач (матері), 4 березня 1900 р., т. 11, с. 166). Основне призначення іменного перформатива *пропозиція* – вказати на здійснення дії, яка відбуватиметься в інтересах одного адресанта чи групи адресантів.

Модусні значення пропозиції у листах створюють:

- означено-особові речення, напр.: *Сьогодні одержав пропозицію з Амстердама приїхати на доповідь. Поїду* (О. Довженко до І.О. Соколянського, 1926 р., т. 5, с. 293);
- складні багатокomпонентні речення: *Щодо конкретних моїх пропозицій на ближній час, то тим часом утримаюсь, бо не знаю, “що напишеться”* (М. Рильський до Д.Д. Капиці, лютий 1960 р., т. 20, с. 101).

Зниження категоричності висловлення досягається імпліцитно різними шляхами. Пом'якшуючи вимогу до виконання дії, яка буде здійснюватися в інтересах адресата або в інтересах сукупного виконавця, адресант дотримується принципу ввічливості. Діючи, він припускає, що так зможе легше досягти мети – отримати швидше згоду на свою пропозицію. Реалізація його волі втілюється через вибір із багатьох імпліцитних варіантів засобів вираження модусів-директив зі значенням пропозиції, напр.:

- форму наказового способу дієслова 2-ї особи множини: **Вдовольняйтеся** друкованими речами і все-таки в залученні підсуваю проект: першу частину його “Марії”. **Затитулуйте** “Ма т и” і **давайте** її на вечорі (Марко Черемшина до І.М. Рудницького, грудень 1926 р., т. 2, с. 240);
- інфінітив з модальним предикативом *треба* у складі градаційно-єднального речення з парним сполучником *не тільки..., а і* [116, с. 179], напр.: **Треба** їх не тільки гаразденько **вигладити**, а деякі і зовсім **переробити**, розмову в їх **поширити**, солі та перцю (сього – стрюкуватого!) **додати** (Панас Мирний до Я. Жарка, 10 серпня 1898 р., т. 7, с. 388);
- питальні конструкції з модальними словами *може, може би*: **А може, Ви, орле, рубнете його своєю міцною рукою знову у “Петербурзьких”?** (М. Старицький до Д.Л. Мордовцева, 8 березня 1898 р., т. 8, с. 583); **Може би, Федьковича я переложила?** (О. Кобилянська до Осипа Маковея, 22 квітня 1899 р., с. 401).

Пропозиція часто реалізується умовними реченнями й підсилюється оцінними модусами *дуже добре, краще*, напр.: **Було б дуже добре**, коли б ти написав невелику статтю про цю цінну книгу для нашого журналу “Народна творчість та етнографія” (М. Рильський до Л.С. Первомайського, червень 1957 р., т. 20, с. 81); **Було б краще**, коли це все робити не по-казенному, з статутном, членськими внесками, деклараціями, а просто (О. Довженко до І.О. Соколяньського, 1928 р., т. 5, с. 291);

- вставні одиниці авторизованого типу *на мою думку* для вираження ставлення до повідомлюваного, напр.: **На мою думку**, слід би до якого часу з цим придержатися, щоб не розворушувати того людоджерства, яке виробляється на наших очах (Панас Мирний до С. Єфремова, 29 листопада 1905 р., т. 7, с. 623);
- складнопідрядні речення мети: **Дайте йому товариство таке, щоб його підцьковувало до праці** (М. Кропивницький до П.М. Карпинського, 27 серпня 1885 р., т. 6, с. 343).

Пропозиція передбачає спільну дію адресанта й адресата та оформляється різними дієслівними формами у значенні наказового способу:

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

- дієсловом у формі наказового способу 1-ї особи множини з часткою *давай*, напр.: *Простіше, ясніше даваймо, га?* (М. Куліш до О.К. Корнеєвої-Маслової, 3 жовтня 1933 р., т. 2, с. 643);
- дієсловом у формі дійсного способу майбутнього часу 1-ї особи однини з часткою *нехай*: *А тепер же нехай я з тобою поворкую, Данилечку, братику мій* (Ю. Федькович до Д. Танячкєвича, 24 січня 1864 р., т. 2, с. 375);
- синтетичними та аналітичними формами дієслова майбутнього часу дійсного способу (1-ша особа множини): *Якщо ж не варто, то тоді ми зробимо так. Ти мені напишеш свої міркування з цього приводу. Потім ми поговоримо у Харкові, а далі, одержавши од тебе цілий ряд порад, інструкцій і літератури, я сам почну розбиратися у процесі своєї біжучої роботи, і ми будемо переписуватися* (О. Довженко до І.О. Соколянського, 1928 р., т. 5, с. 291).

У сучасному українському епістолярії модуси-директиви зі значенням пропозиції розрізняються ступенем вияву комунікативної мети адресанта. Виділяємо модуси-директиви зі значенням:

- пропозиції з порадою: *Напиши ти Кокареву письмо та й адресу його на моє ім'я з передачею. Результат повинен бути такий. Я получу свої гроші й лично познакомлюся з цим замечательним чоловіком. Добре було б, якби ти так зробив, або видумайлучче* (Т. Шевченко до М.С. Щепкіна, 6 грудня 1858 р., т. 5, с. 433);
- пропозиції з рекомендацією: *Оповідання мені ваші дуже подобаються, і мені здається, що їх варто надрукувати, зробивши деякі поправки* (Панас Мирний до М. Коцюбинського, 14 березня 1898 р., с. 443).

Вираження модусів-директив зі значенням пропозиції передбачає велику соціальну значущість такого акту мовлення. При експліцитному вираженні пропозиції спонукання передається у формі вимоги і однозначно розуміється учасниками спілкування. Імпліцитні засоби вираження пропозиції виявляються не категорично й часто зумовлені етикетною нормою мовленнєвої поведінки.

3.2.5. Модуси-директиви зі значенням застереження

Зміст модусів-директив зі значенням застереження полягає у вказівці адресанта на те, що вчинення деяких дій для адресата є небажаними, навіть некорисними. Ілокутивний вплив адресанта спрямований на спонукання адресата до прийняття певних попереджувальних заходів.

Прямий спосіб застереження експлікується дієсловом *стерегтися* у наказовій формі, напр.: *І **стерезіться** сильних виразів. Вона, як отрута: що більше її дати, то скорше вона повернеться назад, не подіявши на людину* (І. Микитенко до Г. Петровського, 5 червня 1935 р., т. 4, с. 533). Пом'якшеним засобом застереження, наближеним до імпліцитного, є вживання адресантом зворотного дієслова *застерігаюсь* у формі 1-ї особи однини, що підкреслює ставлення адресанта до повідомлюваного, напр.: *Коли б же хвальна редакція згодилася на поміщення, то я згори **застерігаюсь**, щоб не поміщено його в рубриці “Перші проби”. Таких образків міг би-м надіслати більше, а також дальший ряд “Листків”, поміщуваних в “ Б у к о в и н и ”* (Марко Черемшина до Осипа Маковея, 1903 р., т. 2, с. 406).

Значення застереження може виражатися також в іменному перформативі *застереження*, напр.: *Ні, я просто хочу **застереження** зробити: не нехтувати знанням акустики свого часу. Скажу, коли хочете, ясніше. В часи Некрасова, Полянського і А.К. Толстого за Ваш вірш про вчительку я б Вам поставив п'ять. А от сьогодні – то й ні, не можу* (П. Тичина до М.А. Фомуляєвої, 22, 27 вересня 1940 р., т. 12, с. 213).

Для висловлення застереження найчастіше адресанти послугуються імпліцитними засобами вираження:

- прохібітивом, дієсловом синтетичних форм імператива (2-га особа однини та множини) [65, с. 98], напр.: ***Не нарікайте**, пане Дмитре, і **не грішіть**. Та великі речі доконують не ті, що багато шумлять (шум той щезає, як піна на воді або як кола на воді), а ті, що отак помаленьку довбають велику скалу. Але вони систематично її довбають і тому залишають непроминальний слід* (Іван Багряний до Д. Нитченка, 1953 року, с. 29-30); ***Тримайте** ж все у тайні, бо ще в програмі можуть зайти зміни* (В. Стефаник до В.І. Морачевського, серпень 1897 р., т. 3, с. 114);
- ті ж дієслівні форми + вставна конструкція, напр.: ***Ради самого Христа, не поспішайте** якомога **пустити** її в світ, доки Білик не скаже свого слова* (Панас Мирний до С. Єфремова, 20 січня 1899 р., т. 7, с. 508).

Застереження може поєднуватися з модусами-директивами поради (1), прохання і передаватися прохальною інтонацією (2), напр.: 1) *Виправ останні 3 дії “Буші” і держи хоч по одній коректурі. **Пантруй**, голубко, щоб не покалічили кутюрами [як] “Богдана”. Треба б було зошитку “Южного краю” передати і Ігнат'єву. Боюсь, щоб там не писав рецензії Нікодаєв, – **запобіжи*** (Михайло

Старицький до Л.М. Старицької, лютий 1899 р., с. 608); 2) *Серденько моє! Не посилайте* поки що нічого тим книгарям – поки Вас лихо не прискрипало (Т. Шевченко до Марка Вовчка, 25 травня 1859 р., т. 5, с. 439).

Модуси-директиви зі значенням застереження моделюються у висловленні експліцитними засобами вираження (перформативом *застерегаю*, віддієслівною формою *застереження*) та імпліцитними (прохібітивом синтетичних форм імператива – 2-га особа однини та множини), складними багатокomпонентними реченнями.

3.2.6. Модуси-директиви зі значенням попередження

У шкалі суб'єктивних оцінок попередження має заперечний знак. Адресант спонукає свого співрозмовника уникати певної дії або не виконувати її. Право йому на це дають досвід, знання та зумовлені причини, прикрими наслідками яких можуть стати небажані для адресата результати.

Попередження оформляється експліцитно:

- перформативом *попереджаю* із неозначено-особовим дієсловом минулого часу, напр.: *Попереджаю* – подарунка **не привезу**. *Живу страшенно бідно, не знаю, як і доїду* (О. Довженко до І.О. Соколянського, 1930 р., т. 5, с. 205); *Мене попередили, що місцеві харківські годинникарі, коли дати їм полагодити, – обов'язково замінять камні* (М. Куліш до О.К. Корнєєвої-Маслової, 7 лютого 1934 р., т. 2, с. 649). Категоричність попередження підсилена превентивом *не привезу*;
- інфінітивом *попередити* з модальним дієсловом *хочу*, напр.: *Ну, от, значить, Ви йдете до Наркомпросу і хочу Вас попередити: як одержите паспорт на руки – зараня намічайте собі маршрут* (Микола Хвильовий до А. Любченка, без дати, т. 2, с. 884).

При використанні модусів-директив зі значенням попередження адресанти переважно послуговуються прохібітивами. Імпліцитність спонукування не виконувати дії зі значенням попередження в писемній комунікації створюють:

- прохібітиви в складнопідрядних реченнях, напр.: *Коли будете писати, нічого не вкладайте в листи друкованого, бо пошта чернігівська робить мені авантюри* (М. Коцюбинський до В. Гнатюка, 31 жовтня 1903 р., с. 396);
- вставні одиниці, як-от: *майте на увазі*, напр.: *Майте на увазі, що цей аркуш, на якому друкувався “Дзвінок”, не єсть новий, а*

М.М. Телеки, В.Д. Шинкарук

тільки половинчатий: повний містить (“Зорі” і друж) 35000 до 40000 літер, а “Дзвінок” містить тільки 20000, і це чотири рублі! (М. Старицький до О.Г. Барвінського, 6 січня 1894 р., с. 527). “Прирощення” значення попередження адресант завершує окличним реченням [161, с. 11]; *Майте і се на увазі, що тут деякі знайомі обіцялися мені зложити консорцію на покриття коштів друку моєї праці. Я зовсім не палюся до того проекту* (І. Франко до Є.К. Трегубова, 31 грудня 1907 р., т. 50, с. 345).

Директивність значення попередження часто інтенсифікована аналітичною прохібитивною формою дієслова, яка разом з прохібитивом утворює мовленнєвий акт попередження, напр.: *Отже і з Вашими видавцями прошу про мої книги не балакати. А так само, будь ласка, не пишуть ніяким видавцям, повторюю: я ні з ким більше ніяких переговорів провадити не буду* (В. Винниченко до Д. Нитченка, 4 червня 1948 р., с. 49). Підсилювачами *вельми, ні з ким, ніяких* та індикативом *повторюю* збільшується інтенсивність вираження попередження.

Отже, модуси-директиви зі значенням попередження в листах оформлені граматично за допомогою прохібитивів у формі однини й множини і входять до складу означено-особових речень. Подеколи модуси поширюються заперечними частками *не, ні*, що підкреслюють ступінь зацікавленості адресанта у виконанні каузованої дії адресатом, близьку персональну дистанцію між адресантами.

3.2.7. Модуси-директиви зі значенням дозволу

Дозвіл – волонкативно-каузативний акт, він є лише формальним спонуванням, оскільки спонукає до дії, яку адресант бажає здійснити. Вживання дієслів дійсного способу з відповідною спонукальною інтонацією має відтінок спонукальності й є формами старого оптатива зі значенням допущення, дозволу [152, с. 71].

Формами вираження модусів-директив зі значенням дозволу в листах є:

- перформатив *позволяю* + інфінітив, вживання дієслова *допустити* у значенні *дозволити*, напр.: *Другим разом я позволяю собі швидше висловити думку про книжечки Спільки* (М. Коцюбинський до В. Гнатюка, 27 листопада за ст.ст. 1899 р., т. 3, с. 288); *Щодо коштів, то я не допущу, аби ви брали їх на себе, то було не по правді* (Леся Українка до М.І. Павлика, 1 серпня 1898 р., т. 11, с. 59);
- фразеологізм *дати право*, напр.: *Піду навіть далі: даю Вам повне право помістити в першому томикові ті праці (давніше)*

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

мої, які Ви знайдете відповідним містити... (М. Коцюбинський до В. Гнатюка, 27 листопада за ст.ст. 1899 р., т. 3, с. 288).

Запит на отримання дозволу в епістолярії виражають питальні конструкції:

- з дієсловами дозволу *позволяти, дозволяти* у формі 2-ї особи множини індикатива + інфінітив, напр.: *Але у мене один тільки примірник і є, чи **дозволите надіслати** його вам на який час?* (М. Кропивницький до М.Ф. Сумцова, 19 червня 1907 р., с. 522-523).

Прохання отримати дозвіл у листах оформляється:

- формулами соціального етикету *я прохав би Вашого дозволу, коли б Ви дозволили*, ввічливою прохальною інтонацією, напр.: *З огляду на це останнє я **прохав би Вашого дозволу друкувати** не всі Ваші вірші, а частину. Коли б Ви дозволили, то будьте ласкаві, сповість* (М. Коцюбинський до Панаса Мирного, 14 жовтня 1903 р., с. 284);
- інфінітив *прохати* з модальним дієсловом *хотіти* + іменний перформатив *дозвіл*, напр.: *Хочу Вас **прохати дозволу** помістити у Вашій шановній “Зорі” свою автобіографію* (М. Кропивницький до В. Лукича-Левицького, 27 червня 1892 р., с. 414);
- конструкціями: *прошу* + іменний перформатив *дозвіл* + інфінітив; інфінітив з модальним предикативом *можна*, напр.: *Тепер я **прошу дозволу** у Вас, вельмишановний добродію, **присвятити** Вам тільки що викінчену нову мою драму “Облога Буші” і **запитать, чи можна її надрукувати** у “Літературно-науковій віснику”?* (М. Старицький до Г.Я. Франка, 21 вересня 1898 р., с. 601);
- інфінітивом + дієслово *дозволити* у формі наказового способу 2-ї особи множини, напр.: *Одержав Вашого листа з “Титом Антитиком”. **Дозвольте похвалити** себе: я все-таки маю “нюх”. Яюсь одразу я відчув, що Ви не могли залишитись поза впливом марксієвських ідей, які “увійшли в атмосферу історичних вивчень і соціологічних концепцій” попередньої доби* (Микола Хвильовий до Миколи Зерова, лист № 18, т. 2, с. 845-846).

Семантичним вираженням отримання дозволу адресантом на виконання певної дії є використання іменного перформатива *дозвіл* у сполученні:

- з дієсловами *вдаватися, добитися* та *давати, дістати*, напр.: *Коли тобі **вдасться добитися дозволу** чи на побачення, чи що – то це, очевидно, єдина **шурь**... Бийся, голубко, може,*

пощастить. Що далі буде – невідомо (Остап Вишня до В.О. Маслюченко, 27 грудня 1935 р., т. 4, с. 394);

- з модальним предикативом *треба*, напр.: *У нас щодо кореспонденції пішли “строгостя”. Щоб післати телеграму – треба тих дозволів та ще дозволів. З листами теж* (Остап Вишня до В.О. і М.М. Маслючків, 12 грудня 1935 р., т. 4, с. 392).

Отримання дозволу на виконання бажаної дії для адресата виражається фразеологізмом *дати право*, напр.: *Піду навіть далі: даю Вам повне право помістити в першому томикові ті праці (давніше) мої, які Ви знайдете відповідним містити, тільки прошу прислати мені друковані одбитки або вирізки в ковертах (найскоріша дорога), а я обіцяю Вам за три-чотири дні повернути з поправками теж таким способом* (М. Коцюбинський до В. Гнатюка, 27 за ст.ст. листопада 1899 р., т. 3, с. 288).

Відмова вчинити бажану дію, тобто отримати дозвіл, передається іменним перформативом *недозвіл + інфінітив*, напр.: *Все це нерувало, керьожило, вибивало з колії – а вже літом вдарило громом і зовсім приголомшило. Я розумію – недозвіл нам побачитись...* (Остап Вишня до В.О. Маслюченко, 22-24 липня 1937 р., т. 4, с. 419).

Імпліцитне значення дозволу в листах може виражатися:

- модальним предикативом *можна*, напр.: *Озаголовить можна – “Переклади Павла Журби”. Бувайте здорові. Стискаю Вашу руку* (П. Грабовський до І. Франка, серпень-жовтень 1891 р., с. 172);
- інфінітив з модальним дієсловом *могти*, напр.: *Можете друкувати, але лише доти, доки я закреслила* (О. Кобилянська до Осипа Маковея, 18 листопада 1897 р., с. 310).

Для дотримання етикетних правил адресантом спостерігаються перетини модусів-директив зі значенням дозволу з іншими модусами-директивами, напр.:

- дозвіл з відозвою, напр.: *Високоповажані панове! В останній хвилі довідавшись про те, на що заноситься між вами, позволяю собі хоч оцим листом відізватися до вас* (І. Франко до університетської молоді у Львові, 14 грудня 1906 р., т. 50, с. 304);
- дозвіл із зверненням за порадою, напр.: *Позволяю собі звернутися до Вас за порадою й поміччю в справі, яка може бути цікавою й для Вас* (М. Коцюбинський до Д. Яворницького, 1902 р., с. 248);

Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру

- подяка за отримання дозволу, напр.: *Дякую за дозвіл перекладати і за відповідь на мої питання* (Леся Українка до І.Я. Франка, серпень 1903 р., т. 12, с. 82);
- дозвіл із зауваженням та порадою, напр.: *Повертаю Вам Ваш зошит, де подекуди дозволив собі зробити зауваження олівцем. Загальна порада: будьте вимогливішим до себе і в змісті, і в формі...* (М. Рильський до Д.Ф. Іщенка, вересень 1960 р., т. 20, с. 157).

3.2.8. Модуси-директиви зі значенням запрошення

Прямим видом спонукання до вчинення дії, яка є бажаною для адресанта і може бути приємною й корисною для адресата, є запрошення. Джерелом спонукання виступає адресант, у якого є “бажання спонукати тебе це зробити” [57, с. 257], відповідальний за прийняття рішення, і виконавець – адресат. Успішність реалізації дії може відбуватися також у спільних інтересах обох учасників комунікації. Стосунки між адресантами, соціальна дистанція, соціальна позиція, ступінь психологічної близькості, реєстр спілкування, тональність спілкування передбачає вибір експліцитної та імпліцитної форм запрошення.

Експліцитність модусів-директив зі значенням запрошення моделюється в листах такими засобами:

- перформативом *запрошую, запрошу*, напр.: *...Сповняючи її бажання, запрошую Вас, шановний і дорогий товаришу, допомогти українській молодіжці на чужині в її заходах коло рідної літератури* (Леся Українка до І. Франка, 14 серпня 1903 р., т. 12, с. 82); *Я приїду до Києва, найду собі кімнату, розташуюся як слід і запрошу тебе погостити до мене на кілька днів* (О. Довженко до І.О. Соколянського, 1930 р., т. 5, с. 299);
- іменним перформативом *запросини* в супроводі ввічливої інтонації, напр.: *Сподіваємось, що справи літератури української не менше дорогі Вам, як і нам, – і через те наші **запросини** не лишаться без відповіді. З дійсною повагою М. Коцюбинський, М. Черняковський* (М. Коцюбинський до І. Франка, 7 червня 1903 р., с. 272).

Найбільш поширеними формами імпліцитного запрошення в листах є:

- дієслова у формі наказового способу 2-ї особи однини, що вживаються при близькій соціальній дистанції, реєстр комунікації невимушений (1); дієслова у формі наказового способу 2-ї особи множини – **при** далекій соціальній дистанції,